

COMING OF AGE

Coming of Age vertelt hoe in de jaren 1980 en 1990 in Vlaanderen en Brussel een cultuur van architectuurwedstrijden groeit. In literatuur en film betekent *coming of age*: groei naar volwassenheid. De tentoonstellingsmakers gebruiken die beeldspraak om de decennia te typeren die voorafgaan aan de invoering van uitgebalanceerde wedstrijd- en gunningsprocedures voor architectuuropdrachten. Ze doen dat aan de hand van tien wedstrijden die getoond worden als scènes, opgebouwd uit archiefstukken. De cases zijn geselecteerd uit een onderzoek naar wedstrijden die gepubliceerd werden in de Nederlandstalige architectuurtijdschriften uit die periode. Elke case biedt een ander perspectief op het wedstrijdgebeuren. Samen leggen ze de rode draden bloot die door het architectuurklimaat uit die periode lopen.

Bij iedere wedstrijd komen andere maatschappelijke actoren in beeld, elk met hun eigen ambities. Sommige wedstrijden worden doelbewust internationaal uitgeschreven om de kwaliteit van de inzendingen te verhogen. Andere moeten een draagvlak creëren voor nieuwe gebouwen of ruimtelijke ontwikkelingen en gaan dan ook gepaard met indrukwekkende communicatiecampagnes naar het brede publiek. Overheden gebruiken wedstrijden om gestalte te geven aan hun streven om transparant en benaderbaar te zijn. Ook architecten gebruiken wedstrijden voor hun eigen agenda. Bijvoorbeeld om de positie van jonge collega's onder de aandacht te brengen en kansen voor vernieuwing af te dwingen. Architecten en architectuurcritici gebruiken wedstrijden ook om te wegen op het publieke debat en om beleidsmakers aan te sporen tot meer architecturale ambitie of ze bewust te maken van de nood aan ruimtelijke omwentelingen.

Alle wedstrijden die in de tentoonstelling aan bod komen, vertolken een of meerdere van die aspiraties. Ze delen de ambitie om architectuur bespreekbaar te maken, professioneel of bij het publiek. In die zin zijn de wedstrijden bouwstenen voor een architectuurcultuur.

De structuur van de tentoonstelling is niet chronologisch, maar zoekt raakvlakken en contrasten tussen de wedstrijden op. Daardoor leest het geheel als een gradueel proces naar professionalisering van wedstrijdprocedures. *Coming of Age* geeft een idee van wat er rond 2000 speelde en waar Vlaanderen toen stond op het vlak van architectuurwedstrijden. Het is de tijd waarin de eerste Vlaamse bouwmeester aantreedt. Hij lanceert de Open Oproep en stelt een geïnstitutionaliseerde gunningsprocedure voor architectuuropdrachten in. Uiteraard bleven er ook andere wedstrijdformules bestaan. Toch is 2000 een scharnierpunt, waarmee *Coming of Age. Architectuurwedstrijden in Vlaanderen en Brussel* als het ware een spiegel is van de tentoonstelling *Open Oproep. 20 Jaar architectuur in publieke opdracht*. Een beknopte tijdlijn knoopt beide tentoonstellingen aan elkaar.

ARCHITECTUUR-
WEDSTRIJDEN
IN VLAANDEREN
EN BRUSSEL

Sea Trade
Hoog Kortrijk
Stad aan
de Stroom
Europakruispunt
Paviljoen
Sevilla '92
Beursschouw-
burg
Emile Braunplein
Museum aan de
Stroom (MAS)
Concertgebouw
Brugge
Vlaams
Administratief
Centrum
Hasselt

Sea Trade

In 1988 organiseert de tijdelijke vereniging Zeebouw-Zeezand (de aannemers van de haven) in nauw overleg met het havenbestuur van Brugge-Zeebrugge een ontwerpwedstrijd op uitnodiging. Het programma is een representatief terminalgebouw dat de nieuwe haven van Zeebrugge markeert en Brugge als haven en handels- en kunstcentrum op de kaart zet. De aanleiding is de geplande aanleg van de Kanaaltunnel die het Europese vasteland met het Verenigd Koninkrijk zal verbinden.

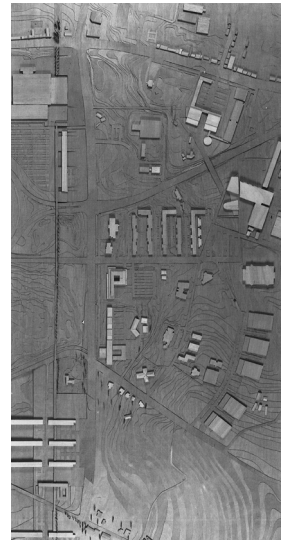
Voor het eerst wordt in België een meervoudige opdracht uitgeschreven. Architectuurcriticus Geert Bekaert is adviseur. Hij nodigt negen internationaal befaamde architecten uit om een voorstel te maken voor het globale stedenbouwkundige bebouwingsplan van het gebied, een terminalgebouw en een loods. Het ontwerp moet voldoen aan tal van technische eisen en bestand zijn tegen de hoge mobiliteitsdruk en de klimatologische omstandigheden aan de Noordzeekust. De nadruk ligt op een beeldbepalende architecturale vorm voor de terminal, die een baken moet zijn voor de ambities en de identiteit van de zeehaven. Er wordt geen budget meegegeven en de in de opdracht beschreven functies zijn van ondergeschikt belang aan de beeldende kracht van het ontwerp. De Sea Trade Terminal moet een uitdrukking zijn van havencultuur, waar technologie, mens en natuur samenkomen.

Uiteindelijk wint het Nederlandse architectenbureau OMA van Rem Koolhaas. Hoewel het ontwerp nooit gerealiseerd zal worden, verwerft het voorstel van OMA als iconisch beeld een belangrijke plek in de architectuurgeschiedenis. De wedstrijd toont hoe een ontwerpverzoek de inzet wordt van een ambitie om de architectuurkwaliteit in België te verhogen, met een injectie van spraakmakende ontwerpers uit binnen- en buitenland en hun visie op het lokale architectuurklimaat. De wedstrijd bespeelt het spanningsveld tussen internationale ambities en de lokale institutionele context.

Naam	Sea Trade Center
Locatie	Zeebrugge
Datum	1988-1990
Statuut	niet gerealiseerd
Opdrachtgever	Zeebouw-Zeezand (tijdelijke vereniging)
Soort wedstrijd	Meervoudige opdracht op uitnodiging
Winnaar	Office for Metropolitan Architecture (Rem Koolhaas, Xaveer De Geyter, Jaap Van Heest) (Nederland)
Aantal deelnemers	5 (Fumihiko Maki (Japan), Aldo Rossi, Claude Zuber (Italië), Charles Vandenhove Architectenwerkgroep (België), AWG (b0b Van Reeth, Marc Van Bortel, Mica Franck, Geert Driesen e.a.) (België), Tadao Ando (niet ingegaan op uitnodiging, Japan), Santiago Calatrava (niet op tijd ingediend, Spanje-Zwitserland), Norman Foster (niet ingegaan op uitnodiging, Groot-Brittannië), Frank Gehry (niet op tijd ingediend, U.S.A.))
Jury	Herman Liebaers (voorzitter, ere-grootmaarschalk van de Koning en ere-hoofdconservator Koninklijke Bibliotheek), Louis De Meyer (voorzitter Zeebouw-Zeezand), Louis Gilles (bestuurder MBZ), Maurice Michiels (directeur-generaal MBZ), Robert Simoen (bestuurder MBZ), Fernand Traen (voorzitter MBZ), Jan Decort (inspecteur-generaal MBZ), Geert Bekaert (adviseur van de jury)

← OMA (Rem Koolhaas, Xaveer De Geyter, Jaap Van Heest), Presentatiemaquette Sea Trade Center, 1988. Collectie: Port of Zeebrugge. Foto: Karin Borghouts

→ Studio Associato Bernardo Secchi Paola Viganò, Presentatiemaquette van het ontwerpvoorstel voor Hoog Kortrijk, 1990. Uit: Karel Debaere, Herman Jult, Pierre Duc, 'Programmaboek Meervoudige stedenbouwkundige opdracht Hoog Kortrijk', 30.03.1990. Collectie Intercommunale Leiedal

Hoog Kortrijk

Veel grootschalige ontwikkelingsprojecten die vandaag het beeld van het verstedelijkte landschap bepalen, kennen hun oorsprong in de jaren 1990. Hoog Kortrijk, het gebied begrensd door de autosnelweg E17 ten zuiden van de historische binnenstad van Kortrijk, is daar een krachtig voorbeeld van.

In de jaren 1980 geeft Kortrijk de opdracht aan Leiedal om een stedenbouwkundige visie uit te werken voor de binnenstad. Leiedal is het intergemeentelijke samenwerkingsverband van 13 gemeenten in de Kortrijkse regio. Vanuit de praktijk vindt de intercommunale het nodig om zich uit te spreken over de verstedelijking van het perifere gebied van Hoog Kortrijk. Regionale functies zoals de expohallen, de universiteitscampus (KULAK) en de kantorenzone Kennedypark zijn daar gevestigd, en ze hebben uitbreidingsplannen. Ook een nieuw ziekenhuis, een researchpark en een filmzalencentrum laten hun oog op het gebied vallen.

Op advies van architectuurcriticus Geert Bekaert worden vijf ontwerpers uitgenodigd via een besloten stedenbouwkundige opdracht. Ze moeten nadenken over de structuur en de samenhang van het gebied. Het verbeteren van de band met de binnenstad staat voorop. De deelnemers dienen sterk uiteenlopende ontwerpen in met verschillende visies op de continuïteit van de stad. Volgens de jury geeft laureaat Bernardo Secchi met zijn concept van een centrale stadsas het meest bevredigende antwoord op de vraag.

De prijsvraag Hoog Kortrijk betekende zowel een opschaling van de stadsontwikkeling als het opnemen van de periferie als een wezenlijk deel van het stedenbouwkundig discours. De wedstrijdformule wordt hier ingezet als een instrument in de zoektocht naar ruimtelijke kwaliteit. Ze onderstreept het belang van getalenteerde ontwerpers voor de stedelijke dynamiek.

Naam	stedenbouwkundige meervoudige opdracht Hoog Kortrijk
Locatie	Hoog Kortrijk
Datum	1990
Statuut	gerealiseerd
Opdrachtgever	Intercommunale Leiedal en stadsbestuur Kortrijk
Soort wedstrijd	Meervoudige stedenbouwkundige opdracht
Winnaar	Studio Associato Bernardo Secchi Paola Viganò (Italië)
Aantal deelnemers	4
Jury	Antoon Sansen (burgemeester stad Kortrijk), Emmanuel de Bethune (eerste schepen stad Kortrijk), Firmin Cornelus (algemeen directeur Leiedal), Fernand Van Walleghem (stadsingenieur), Karel Debaere (stedenbouwkundige dienst, Leiedal), Geert Bekaert (adviseur)

1986

De stad Kortrijk geeft intercommunale Leiedal een opdracht voor de ontwikkeling van de binnenstad.

1989

Leiedal ontwikkelt de eerste ideeën voor de ontwikkeling van Hoog Kortrijk, maar er is vraag naar een grondigere uitdieping van de probleemstelling.

Eind 1989

De stad Kortrijk en Leiedal schrijven een meervoudige stedenbouwkundige opdracht uit.

Begin 1990

Vijf deelnemers werden uitgenodigd op advies van Geert Bekaert: Stéphane Beel (België), Bernard Huet (Frankrijk), Rem Koolhaas (Nederland), Bernardo Secchi (Italië) en Bob Van Reeth (België).

30 maart – 1 oktober 1990

Vier voorstellen worden beoordeeld. Bernardo Secchi wordt laureaat.

16 oktober 1990 –

eind januari 1991
Tentoonstelling van de ontwerpvoorstellen in de hallen in Kortrijk.

1991

Een samenwerkingsverband wordt opgericht tussen de stad Kortrijk en Leiedal met als doel de ontwikkeling van Hoog Kortrijk verder op te volgen.

Mei 1991

Het stadsbestuur van Kortrijk geeft laureaat Bernardo Secchi een nieuwe opdracht om de plannen voor Hoog Kortrijk verder uit te diepen, een structuurplan te maken voor de binnenstad en verder ideeën uit te werken over de globale structuur van de stad.

Mei 1992

Bernardo Secchi stelt zijn plannen voor aan het stadsbestuur, de vzw Hoog Kortrijk en de bevolking.

1993

Secchi krijgt een bijkomende opdracht: de heraanleg van de Grote Markt en de nieuwe stedelijke begraafplaats op Hoog Kortrijk.

2000

Ontbinding vzw Hoog Kortrijk.

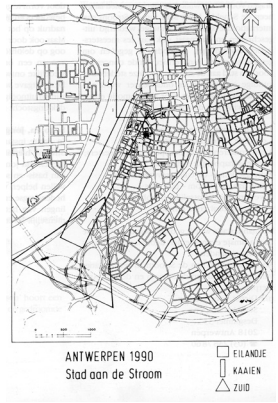
Stad aan de Stroom

Met Stad aan de Stroom zet het internationale fenomeen van de waterfrontontwikkeling voet aan wal in Antwerpen. De omstreden sloop van de koninklijke stapelhuizen aan het Willemdok illustreert waarom de ontwikkeling van het negentiende-eeuwse havengebied een kwaliteitsvolle stedenbouwkundige visie nodig heeft. De verlaten havenzone biedt kansen aan Antwerpen om zich verder uit te bouwen als een metropool met een sterke Europese identiteit.

De gelijknamige onafhankelijke denktank neemt het heft in eigen handen en organiseert vanaf 1989 een tweevoudige internationale wedstrijd. Het doel: sterke ontwerpen genereren die Antwerpen terug naar zijn stroom kunnen brengen. De denktank richt een plangroep op waarin ook de stadsdiensten zijn afgevaardigd. De prijsvraag concentreert zich op de drie delen van het oude havengebied: het Eilandje, de Scheldekaaien en het Zuid. Naast die besloten stedenbouwkundige prijsvraag met zes internationale gerenommeerde ontwerpers schrijft de plangroep ook een open internationale ideeënwedstrijd uit. Deze laatste fungeert als ideeëngenerator voor toekomstige publieke of private ontwikkelingen.

Vanaf de start beschouwt de denktank het project Stad aan de Stroom als een totaalprogramma, met de stedenbouwkundige wedstrijd als 'onderlegger'. Via tentoonstellingen, publicaties en congressen presenteert het project zich op een internationaal forum waar de uitwisseling met ander Europese havensteden wordt gestimuleerd. Tijdelijke manifestaties, zoals een stadsparcours en een kunstenprogramma, moeten de betrokkenheid van de Antwerpenaren vergroten.

De Stad aan de Stroom-prijsvraag vertolkt een dubbele mentaliteitswijziging: internationalisering geeft de stadsontwikkeling een nieuw elan en de burger krijgt inspraak.

← **Stad aan de stroom vzw, Aanduiding deelgebieden Eilandje, Kaaien en Zuid in Antwerpen, 1989-1990.**
Collectie: Vlaamse Gemeenschap - Vlaams Architectuurinstituut

Naam	Stad aan de Stroom
Locatie	Antwerpen (deelgebieden het Eilandje, de Kaaien en het Zuid)
Datum	1989-1990 <ul style="list-style-type: none"> - officiële oproep: 15 december 1989 - lancering: 15 januari 1990 - projectperiode: januari-meï 1990 - jury: 18-22 juni 1990 - bekendmaking: 27 juni 1990 - tentoonstelling: 2 september - 31 oktober 1990
Statuut	niet gerealiseerd
Opdrachtgever	vzw Stad aan de Stroom i.s.m. Stad Antwerpen
Soort wedstrijd	Tweevoudig: <ul style="list-style-type: none"> - Meervoudige internationale stedenbouwkundige opdracht op uitnodiging - Open internationale stedenbouwkundige ideeënwedstrijd
Winnaars	<ul style="list-style-type: none"> - Meervoudige opdracht Eilandje: Manuel de Solà-Morales (Spanje) - Meervoudige opdracht Zuid: Toyo Ito, Toyo Ito & Associates, Architects (Japan) - Open ideeënwedstrijd Eilandje: groep vierdejaarsstudenten HAIR (Antwerpen) begeleid door Georges Baines, Frank Commers en J. Praet - Open ideeënwedstrijd Kaaien: Ben van Berkel, Caroline Bos, Hein van Meer, René van Veen (Amsterdam) - Open ideeënwedstrijd Zuid: Bureau Spea (Milaan)
Aantal deelnemers	<ul style="list-style-type: none"> - Meervoudige opdracht: 6 - Open ideeënwedstrijd: ca. 120
Jury	Edward van Steenberg (voorzitter; België), Isabelle Auricoste (Frankrijk), Geert Bekaert (België), Joan Busquets (Spanje), Bernardo Secchi (Italië)

Europakruispunt

In 1983 organiseert de Koninklijke Academie van België haar driejaarlijkse Paul Bonduelle-prijsvraag. Deze editie draait om het Europakruispunt in Brussel, een omstreden stedelijke knoop tussen de hoge en de lage stad waar de ondergrondse treinverbinding en de wegeninfrastructuur hun sporen hebben nagelaten. Sinds 1960 alleen al was het plein onderwerp van drie ideeënwedstrijden, diverse gevraagde en ongevraagde projecten en protest van studie- en actiegroep ARAU. Ook deze prijsvraag leidt niet tot een doorbraak, maar verplaatst de beladen lokale discussie naar de 'lichte' omgeving van een ontwerprijdspraak van de Academie.

De jury gunt de eerste prijs aan Georges Baines, dan al een gevestigde naam in de naoorlogse architectuur, met een portfolio dat voornamelijk uit woningen bestaat. Zijn conventionele tekeningen kondigen zijn latere oeuvre aan, waarin hij vaak en telkens zorgvuldig ingrijpt op bestaande betekenisvolle gebouwen, zoals La Maison Guiette van Le Corbusier (1988–1993), het Paleis voor Schone Kunsten van Victor Horta (2000) en het Fotomuseum in Antwerpen (2000).

De prijsvraag is vooral belangrijk in het vroege oeuvre van enkele jonge architecten. Onder de naam Team Hoogpoort vertegenwoordigen Stéphane Beel, Xaveer De Geyter, Arjan Karssenbergh en Willem-Jan Neutelings een nieuwe generatie architecten. Hun panelen met dynamische collages en perspectieftekeningen contrasteren scherp met die van Baines. Het project injecteert, in het hart van de Belgische architectuurtraditie, een dosis opportunistische rationaliteit in de geest van Rem Koolhaas en OMA. Ondanks de zeer geïnstitutionaliseerde achtergrond grijpen jonge architecten in de wedstrijd de kans om zichzelf te presenteren en zich te mengen in het debat.

Naam	Paul Bonduelle Prijs 1983 (7de periode 1981–1983)
Locatie	Brussel
Datum	1981–1983
Statuut	niet gerealiseerd
Opdrachtgever	Koninklijke Academie van België. Klasse der Schone Kunsten
Soort wedstrijd	Prijsvraag
Winnaar	Georges Baines
Aantal deelnemers	ca. 20
Jury	Léon Stynen, Roger Bastin, Victor-Gaston Martiny, Philippe Roberts-Jones, Jacques Moeschal

← Team Hoogpoort (Stéphane Beel, Xaveer De Geyter, Arjan Karssenbergh en Willem-Jan Neutelings), Project voor het Europakruispunt in Brussel (prijsvraag Paul Bonduelle), 1983. Collectie Stéphane Beel Architects
Beeld: Team Hoogpoort

Paviljoen Sevilla '92

In het midden van de jaren 1980 staan Guido Driesen, Jan Meersman en Jan Thomaes, drie jonge Antwerpse architecten, op het kruispunt van twee omstandigheden. Op professioneel vlak is het als beginnende ontwerpers een enorme uitdaging om werk te vinden. Vanuit een cultureel oopunt begint er in architecturaal Vlaanderen juist meer te bewegen, met initiatieven als Stichting Architectuurmuseum (S/AM) in Gent en de vroege architectuurprogrammatie van De Singel in Antwerpen.

Binnen die culturele ontwikkeling weerklinkt een pleidooi voor wedstrijden als instrument om publieke opdrachten eerlijker te verdelen, met name naar jonge architecten toe. Door hun culturele betrokkenheid zitten Driesen, Meersman en Thomaes op de eerste rij. Meersman en Thomaes faciliteren in 1985 een gesprek dat in het magazine *Knack* argumenten voor wedstrijden aanvoert. Meersman is in 1988 als medewerker van De Singel ook betrokken bij de vernissage van *Jonge Architecten in België*, waar Jo Crepain namens een aantal jonge architecten een aanklacht tegen de gangbare gunningsmechanismen voordraagt.

In 1989 besluit men op zo'n gunning terug te komen, met name die voor het Belgisch paviljoen op de Wereldtentoonstelling van 1992 in Sevilla. Niet alleen in de cultuurwereld, ook bij de Beroepsvereniging voor architecten (BVA) was protest gerezen tegen de gunningswijze. Daarop schrijft het commissariaat-generaal van de Belgische regering een open architectuurwedstrijd uit. Het winnende ontwerp komt van niemand minder dan Driesen, Meersman en Thomaes. Hun project is een radicaal technologische schil voor een uitermate symbolische architectuuropdracht. De zeldzaam grote realisatie van drie jonge architecten is meteen ook het startschot voor het bureau DMT architecten.

Naam	Belgisch paviljoen wereldtentoonstelling Sevilla '92
Locatie	Sevilla, Spanje
Datum	1989–1990
Statuut	gerealiseerd, afgebroken 2004
Opdrachtgever	Commissariaat-generaal van de Belgische regering voor de Wereldtentoonstelling 1992
Soort wedstrijd	Open anonieme nationale wedstrijd
Winnaar	<ul style="list-style-type: none"> – Eerste prijs: Guido Driesen, Jan Meersman, Jan Thomaes, DMT architecten (Antwerpen) – Tweede prijs ex aequo: Architectenbureau Frank Delmulle (Waregem) – Tweede prijs ex aequo: Etienne Fromont, Pierre Gilbert, Dominique Maret, Driss Boufoud (Doornik) – Derde prijs ex aequo: Xaveer De Geyter (Berchem), Luc Reuse (Gent) – Derde prijs ex aequo: Hans Ferdinand Degraeuwe (Veurne) – Derde prijs ex aequo: Serges Henrotin, Benoît Legrand (Hemptinne)
Aantal deelnemers	ca. 90
Jury	Geert Bekaert, Walter Steenhoudt, Lucien Kroll, Kees Rijnboutt (Nederlandse Rijksbouwmeester), G. Vranckx (afgevaardigde NROA), Paul Etienne Maes (commissaris-generaal) (vervangen door Alex Dumont), Delmulle (directeur-generaal Dienst voor Gebouwen), Piet Ketsman (voorzitter BVA, als waarnemer om de belangen van de deelnemers te behartigen)

1989

Presentatie ontwerp Wybouw en Van Halteren, i.o.v. vzw Belsevilla.

1989

Laporta, P. *BVA-initiatief: architectuurwedstrijd Belgisch Paviljoen expo '92. Kontakt 4*

16 oktober – 24 november 1989

Inschrijvingsperiode

15–16 januari 1990

Uiterste datum indienen wedstrijdontwerpen.

16 februari 1990

Jury

1990

Dubois, M. *België in Sevilla 1992. Van diamant tot kubus*. Stichting Architectuurmuseum 1

18 juni 1990

Uiterste datum indienen aanbestedingsdossier.

1990

Start uitvoering.

1991

Opening van de tentoonstelling *Architetti (della Fiandra) op de Biennale Architettura in Venetië*, gecureerd door Marc Dubois en Christian Kieckens (Stichting Architectuurmuseum). Het Belgisch paviljoen in Sevilla van Driesen, Meersman en Thomaes maakt deel uit van een selectie projecten die een nieuwe generatie Vlaamse architecten presenteert.

1992

Oplevering

1992

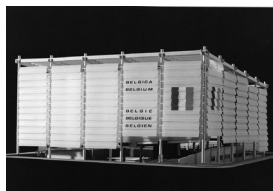
Opening wereldtentoonstelling.

1992

Inhuldiging van het Belgisch paviljoen.

2004

Sloop van het Belgisch paviljoen.

← DMT Architecten, *Wedstrijd-maquette Belgisch expo-paviljoen Sevilla, 1989–1990*. Collectie DMT Architecten. Foto: Wim Van Nueten

Beursschouwborg

In 1991 verspreidt het Buurtcomité Beursschouwborg een persbericht tegen de plannen om de schouwborg te verbouwen. Dat zou immers gebeuren zonder enig respect voor de historische lagen die achter de gevel zitten. Aanvankelijk steunt de Beursschouwborg de verbouwingsplannen. Omdat het theaterhuis wil voldoen aan hedendaagse technische eisen van de theaterpraktijk, pleit het voor een nieuwbouw achter de historische gevel.

In de daaropvolgende jaren omarmen de programmatoren van de Beursschouwborg steeds expliciet het grootstedelijke karakter van Brussel. Buurtcomité en theaterhuis zijn aanvankelijk tegenstanders, maar na verloop van tijd vinden ze elkaar in de strijd voor het behoud van het unieke karakter van de Beursschouwborg. De plannen uit 1991 worden van tafel geveegd.

De Beursschouwborg wijst de Vlaamse overheid op haar verantwoordelijkheid als eigenaar van het gebouw. Met succes: in 1997 schrijft de Vlaamse gemeenschap een wedstrijd uit voor de verbouwing. Via een publieke consultatieronde worden ook de buurtbewoners betrokken bij de procedure. De wedstrijd wijst ook op een ontluikend verantwoordelijkheidsbesef bij de Vlaamse overheid. Als eigenaar van het gebouw grijpt ze de wedstrijd uit 1997 aan om een voorbeeldig opdrachtgever te zijn en anderen te inspireren. Daarmee kondigt ze een volwaardig architectuurbeleid aan, met een focus op goed opdrachtgeverschap.

Naam	Renovatie en verbouwing Beursschouwborg
Locatie	Brussel
Datum	1997-1998 [einde van de eerste fase van de wedstrijd 1 oktober 1997-1998]
Statuut	gerealiseerd, werken 2001-2004, oplevering 2004
Opdrachtgever	Minister van cultuur van de Vlaamse Gemeenschap
Soort wedstrijd	Wedstrijd in twee fasen: - Eerste fase: ideeënwedstrijd - Tweede fase: meervoudige opdracht
Winnaar	D'Hondt-Heyninck-Parein Architecten bvba & B-Architecten Crols-Engelen-Grooten bvba
Aantal deelnemers	- Eerste fase: 48 - Tweede fase: 3
Jury	Jan Vermassen, Chris Van Haesendonck (vertegenwoordigers van de Vlaamse overheid), Johan Wambacq (vertegenwoordiger van publiek en artiesten), Patrick Moyersoen, Paul Corthouts (vertegenwoordigers van de Beursschouwborg), Katrien Vandermarliere, André Loeckx, John Körmeling, Paul Vermeulen, René Greich (verontschuldigd) (externe experts)

1985

Vlaamse overheid wordt eigenaar van de Beursschouwborg.

Maart 1989

Cultuurminister Patrick Dewael keurt verbouwing door architect Vink goed.

Oktober 1989

Protest tegen plan Vink. De Beursschouwborg wil voldoen aan hedendaagse technische eisen van de theaterpraktijk en pleit voor een nieuwbouw achter de historische gevel. Minister Dewael stemt hiermee in. Dit wordt het tweede plan Vink of Vink bis.

Oktober 1991

Plan Vink bis lokt protest uit van Buurtcomité Beursschouwborg. 11 artikelen in de lokale pers tussen eind oktober en begin november.

1994

Ministeriële beslissing om plan Vink niet uit te voeren.

1997

Vlaamse Gemeenschap schrijft wedstrijd in twee fasen uit.

22 juni 1997

Eerste publieke hoorzitting over 48 inzendingen eerste fase.

29 november 1997

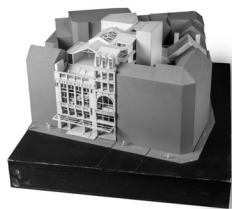
Tweede hoorzitting: betrokkenen geven commentaar op de drie laureaten.

28 april 1998

Jury

19 september - 9 oktober 1998

Tentoonstelling *Ontwerp-wedstrijd verbouwing Beursschouwborg* in Beursschouwborg, Brussel.

← B-Architecten, Crols-Engelen-Grooten en D'Hondt-Heyninck-Parein Architecten, Maquette renovatie Beursschouwborg Brussel, 1997-1998. Collectie Vlaams Architectuurinstituut. Fotografie: Karin Borghouts

Emile Braunplein

In de aanloop naar de Wereldtentoonstelling van 1913 werd het centrum van Gent grondig 'opgeschoond'. Onder het burgemeesterschap van Emile Braun (1895–1921) kwam zo het iconische ansichtkaartbeeld met de Sint-Michielsheiling tot stand. De bouwblokken die de ruimte tussen de drie torens altijd hadden opgevuld, werden gesloopt. In de jaren 1960 ging er nog een bouwblok tegen de vlakte. Er was plaats nodig voor een uitbreiding van het stadhuis, maar die zou nooit worden uitgevoerd. De vrijgekomen ruimte bleek een halve eeuw later een onbedoelde uitnodiging voor de explosieve toename van autoverkeer in de stad.

De stad Gent maakt in de jaren 1970 en 1980 verschillende infrastructuurontwerpvoorstellen en schrijft in 1984 zelfs een stedenbouwkundige ideeënwedstrijd uit. Maar de centrumpleinen blijven voer voor discussie bij zowel burger als bestuur. Zo ook binnen een netwerk van jonge architecten die op dat ogenblik naam beginnen te maken: Hilde Daem, Marc Dubois, Christian Kieckens, Paul Robbrecht en Marie-José Van Hee. In 1988 organiseert Dubois bijvoorbeeld een ideeënwedstrijd met internationale architectuurstudenten om nieuwe inzichten voor het stadscentrum te sprokkelen.

Gent schrijft in 1996 een ontwerpwedstrijd uit die tot een uitvoerbare oplossing moet leiden. Robbrecht, Daem en Van Hee stellen een stadshal voor om de ruimtelijke wonden van 1913 te verzorgen, maar ze worden uitgesloten omdat ze de vraag naar parkeergelegenheid negeren. Het winnende ontwerp van Jordi Fernando zal nooit uitgevoerd worden: uit een volksraadpleging blijkt dat de Gentenaar hier geen parkeergarage wil. Robbrecht, Daem en Van Hee werken hun stadshalproject verder uit voor een nieuwe wedstrijd in 2000, die ze winnen. Tussen wedstrijd en uitvoering (2010–2012) evolueert het ontwerp steeds verder: het jarenlange denkwerk van de 'architect-Gentenaars' stopt niet bij de jury.

← Robbrecht en Daem architecten en Marie-José Van Hee architecten, *Wedstrijdbundel tweede ontwerp Emile Braunplein/Stadshal, 2008*. Collectie Stadsarchief Gent

Naam	Stedenbouwkundige visie Emile Braunplein en omgeving
Locatie	Gent
Datum	2000
Statuut	gerealiseerd, start werken 2010, inhuldiging 2012
Opdrachtgever	Stadsbestuur Gent
Soort wedstrijd	Internationale wedstrijd in twee fasen: <ul style="list-style-type: none"> – Eerste fase: schetsontwerpen worden beoordeeld en de jury selecteert maximum vijf ontwerpers of ontwerpteams – Tweede fase: uitgewerkt voorontwerp indienen – Gedurende oktober en november kon de Gentse bevolking de vier ontwerpen keuren tijdens een tentoonstelling
Winnaar	Robbrecht en Daem architecten, Marie-José Van Hee architecten
Aantal deelnemers	– Eerste fase: 28 – Tweede fase: 4
Jury	bestaat uit 17 personen, experts van alle betrokken stadsdiensten en externe experts uit de academische wereld

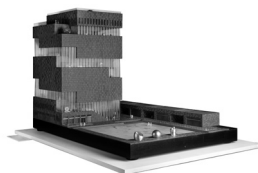

Museum aan de Stroom (MAS)

Met de wedstrijd voor het Museum aan de Stroom (MAS) wil de stad Antwerpen een impuls geven aan de herontwikkeling van het Eilandje, de negentiende-eeuwse havenwijk ten noorden van het stadscentrum. De wedstrijd is daarmee zowel in naam als in ambitie verwant aan Stad aan de Stroom. Maar deze keer maken de architecturale schaal en de trekkersrol van het lokale bestuur de realisatie een stuk waarschijnlijker. Bovendien is het architectuurveld inmiddels verder ontwikkeld. De wedstrijdjury is evenwichtig samengesteld, met bestuurlijke, museale en architecturale expertise, onder wie schepen van cultuur Eric Anthonis als initiatiefnemer van het project en b0b Van Reeth, de eerste, net geïnstalleerde Vlaamse Bouwmeester, als voorzitter.

Uit vijftig inzendingen van ontwerpers uit binnen- en buitenland krijgt het radicale voorstel van Neutelings Riedijk Architects (NRA) de voorkeur als stadsicoon. De spiraalsgewijze stapeling van zalen vol stadsgeschiedenis genereert een dynamische publieke wandeling naar een dakterras met panoramisch uitzicht op de stad. Het uitgepuurde volume in een bekleding vol tekens en referenties typeert de praktijk van NRA, maar omarmt bovenal de vraag naar het iconische.

Het ontwerp vormt daarmee vanaf de jurybeslissing het dankbare onderwerp voor een uitgebreide communicatiestrategie die draagvlak moet genereren. Het ontwerp verschijnt in de stedelijke communicatiekanalen en in een reizende tentoonstelling bezoekt het alle hoeken van de stad, vergezeld door de vier andere ontwerpen uit de tweede ronde. Het karakteristieke volume wordt op diverse schalen en met verschillende doeleinden gereproduceerd. De handjes op de gevel zijn het onderwerp van een crowdfundingactie. Zo zoekt het MAS resoluut de belangstelling op als gebouw, maar vooral als stadsproject, wedstrijd en communicatiecampagne.

← Neutelings-Riedijk Architects, Maquette Museum aan de Stroom. Collectie: MAS Antwerpen. Foto: Karin Borghouts

Naam	Museum aan de Stroom (MAS)
Locatie	Antwerpen
Datum	1999–2000
Statuut	gerealiseerd
Opdrachtgever	Stadsbestuur Antwerpen
Soort wedstrijd	Internationale wedstrijd in twee fasen: <ul style="list-style-type: none"> – Eerste fase: een algemene, open oproep tot kandidaatstelling en de selectie van vijf ontwerpteams door een jury op basis van selectiecriteria – Tweede fase: een anonieme beperkte prijsvraag waarin een uitgewerkt voorontwerp werd gevraagd dat door de jury werd beoordeeld op basis van vastgelegde criteria
Winnaar	Neutelings Riedijk Architects
Aantal deelnemers	– Eerste fase: 55 – Tweede fase: 5
Jury	Bob Van Reeth (Vlaams Bouwmeester), Eric Antonis (schepen cultuur), Leo Delwaide (schepen haven), Paul De Loose (schepen openbare werken), Erwin Pairen (schepen ruimtelijke ordening), Hugo Schiltz (schepen financiën en toerisme), Georges Baines (architect), Tuur Cuppens (architect en stedelijk ambtenaar), René Daniëls (stadsbouwmeester Antwerpen, projectleider Eilandje), Ivan Harbour (architect, projectleider gerechtshof), Gerda Van Hove (Stedelijk Ontwikkelingsbedrijf), Christopher Brown (Ashmolean Museum in Oxford), Cathérine David (curator Documenta X), Jan Debbaut (Van Abbemuseum), Armande Nauwelaerts (projectleider MAS), Michèle Périsière (Musée des Douanes in Bordeaux), Wouter Davidts (architectuuronderzoeker UGent), Véronique Degrootte (Orde van Architecten), Pieter Soete (ROHM Antwerpen), Jan Rombouts en Maud Coppenrath (secretarissen)

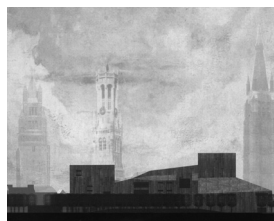
Concertgebouw Brugge

De verkiezing van Brugge als culturele hoofdstad van Europa in 2002 is de aanleiding om de wedstrijd voor een Concertgebouw uit te schrijven. Binnen de Vlaamse cultuurwereld is de nood aan zo'n gebouw evident, getuige de haast parallelle wedstrijd voor een Forum voor Muziek, Dans en Beeldcultuur in Gent (niet uitgevoerd). Voor Brugge is het project een kans om afstand te nemen van zijn imago als openluchtmuseum. Het moet ook gestalte geven aan 't Zand, een ietwat ongedefinieerde publieke ruimte aan de rand van de historische stad. Bijgevolg ontstaat een spanningsveld tussen het in Vlaanderen vrijwel ongeëvenaarde culturele programma en de middelgrote, niet centraal gelegen Vlaamse stad.

Dit spanningsveld ontmoet in de wedstrijdprocedure een ontwikkelde architectuurcultuur - het is de vooravond van de oprichting van het Vlaams Bouwmeesterschap en het Vlaams Architectuurinstituut. De deadline van 2002 zorgt voor een concentratie van ambitie: de werelden van architectuur, muziek en lokaal bestuur, elk vertegenwoordigd in de jury, moeten elkaar snel vinden om een project te selecteren dat er in drie jaar moet staan. De schaal, de technische complexiteit en de achtergrond van het historische Brugge vormen een grote uitdaging voor de ontwerpers.

Opvallend genoeg selecteert de jury uit de internationale groep van kandidaten drie ontwerpteams van bekende 'binnenlandse' architecten: Robbrecht en Daem architecten, Neutelings Riedijk Architecten, en Stéphane Beel en Lieven Achtergael. Misschien wel scherper dan ooit tonen hun projecten enkele van de meest toonaangevende, uitgesproken en verschillende ontwerpidentiteiten die in Vlaanderen tot ontwikkeling kwamen. Na een tweede ronde van opvallend ver uitgewerkte voorontwerpen kiest de jury voor de ingetogen monoliet van Robbrecht en Daem.

Naam	Concertgebouw Brugge
Locatie	Brugge
Datum	1998-1999
Statuut	gerealiseerd, start werken 1999
Opdrachtgever	Stad Brugge
Soort wedstrijd	Internationale beperkte wedstrijd in twee fasen - Eerste fase: uit een internationale oproep tot kandidaatstelling werden acht kandidaten geselecteerd - Tweede fase: beoordeling
Winnaar	- Eerste prijs: Robbrecht en Daem architecten, Eugène Van Assche en Michel van Langenhove (tijdelijke associatie) - Tweede prijs: Neutelings Riedijk Architects, Bureau Bouwtechniek (Rotterdam, Antwerpen) - Derde prijs: Stéphane Beel Architecten, Architecten Achtergael (Brugge)
Aantal deelnemers	- Kandidaatstelling: 41 - Eerste fase: 8 - Tweede fase: 3
Jury	Gerard Mortier (directeur Salzburger Festspiele), Peter Bongaerts (ir. arch., departementshoofd Provinciale Hogeschool voor Architectuur en Stedenbouw Diepenbeek), Dirk de Meyer (ir. arch., docent Hoger Architectuurinstituut van de UGent), Marc Dubois (architect, docent WENK, Hogeschool voor Wetenschap en Cultuur Gent), Hilde Heynen (ir. arch., docente aan de KULeuven, Hoger Instituut voor Architectuur, Stedenbouw en Ruimtelijke ordening), André Loeckx (ir. arch., hoogleraar KU Leuven, Hoger Instituut voor Architectuur, Stedenbouw en Ruimtelijke Ordening), Erna Van Sambeek (architect), Wim Van den Bergh (ir. arch., hoogleraar T.U. Delft, T.U. Eindhoven, Academie Maastricht), Patrick Moenaert (burgemeester stad Brugge), Jean Van den Bilcke (eerste schepen Stad Brugge), Gerrit Defreyne (bestendig afgevaardigde, provincie West-Vlaanderen), Jan Vermassen (arch., afgevaardigde minister van Cultuur)

← Catalogus 'Tentoonstelling Concertgebouw Stad Brugge', 1998. Collectie: Stéphane Beel Architects

→ architectenwerkgroep AWG bOb Van Reeth architecten, architectenbureau Jos Berben, architectenatelier L. Vanmuyesen en I. Mees, Perspectieftekening, 1997. Collectie: a2o architecten

Vlaams Administratief Centrum Hasselt

Halverwege de jaren negentig beslist Vlaams minister Wivina Demeester om de buitendiensten van de Vlaamse administratie samen te brengen in vijf Vlaamse administratieve centra (VAC). Elke provinciehoofdstad krijgt een VAC in de onmiddellijke omgeving van een groot station. Het Vlaams Administratief Centrum in Hasselt bijt de spits af.

Eerst wordt een wedstrijd voor bouwpromotoren uitgeschreven. Minister Sauwens besluit het resultaat naast zich neer te leggen en een openbare architectuurwedstrijd te organiseren. Die zou symbool staan voor het groeiende bewustzijn van de voorbeeldrol die een publieke opdrachtgever moet vervullen. Het Belgische parlement heeft net over de wetgeving van de Europese Raad betreffende de overheidsopdrachten (18 juni 1992) gestemd. Er zijn nog geen uitvoeringsbesluiten wanneer Sauwens zijn beslissing neemt, maar de eerste minister heeft wel in een omzendbrief (8 juni 1993) de toepassing van de Europese richtlijn aanbevolen.

Met de openbare architectuurwedstrijd wil de Vlaamse overheid 'herkenbaar aanwezig' zijn. Zo luidt ook de titel van de beleidsbrief van Demeester in 1998. In dezelfde beleidsbrief werkt ze de aanstelling van een Vlaamse bouwmeester uit, die in de toekomst moet waken over de architectuurkwaliteit van de gebouwen van de Vlaamse overheid en zo moet bijdragen aan de 'herkenbare aanwezigheid'. Met de organisatie van de architectuurwedstrijd voor het VAC Hasselt doet de Vlaamse Overheid ervaring op als opdrachtgever. De wedstrijd is een proeftuin voor de latere Open Oproep.

Naam	Studieopdracht voor het ontwerp van een Vlaams Administratief Centrum (VAC) Hasselt
Locatie	Hasselt
Datum	1996-1997
Statuut	gerealiseerd, uitvoering 2000-2005
Opdrachtgever	Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, departement Algemene Zaken en Financiën
Soort wedstrijd	Wedstrijd in twee fasen: <ul style="list-style-type: none"> - Eerste fase: Algemene oproep tot kandidaatstelling en selectie van minimum 5 en maximaal 20 ontwerpteams voor de tweede fase. Er werden 47 kandidaatstellingen ingediend. - Tweede fase: Architectuurwedstrijd (prijsvraag voor ontwerpen) tussen de geselecteerde kandidaten. Via het Europees Publicatieblad, het Bulletin der Aanbestedingen en de vakpers werden architecten- en studiebureaus uitgenodigd om aan de wedstrijd deel te nemen.
Winnaar	architectenwerkgroep AWG bOb Van Reeth architecten, architectenbureau Jos Berben, architectenatelier L. Vanmuysen en I. Mees, ingenieurbureau BEG en ingenieurbureau Technum NV
Aantal deelnemers	- Eerste fase: 47 - Tweede fase: 9
Jury	Wivina Demeester, Wilfried Terryn, H.D. de Haan, Alfons Hoppenbrouwers, Jean Vandeputte, Achiel Santermans, André Verkeyn, Koen Van Syngel, Martine De Maeseneer, Hilde Daem, Barbara Van Der Wee, Katrien Vandermarliere, Eduard Van Steenberghe, Bart Casier, Geert Bekaert (verontschuldigd), Bernard Vauterin (waarnemend). De jury telt ten minste acht leden die niet tot het opdrachtgevend bestuur behoren, ten minste vijf leden hebben het diploma van architect en ten minste vijf leden hebben het diploma van ingenieur. De minister is voorzitter van de eerste ronde van de jury. Hiertegen komt een klacht. In de tweede ronde van de jury is de minister geen voorzitter meer.

24 juni 1996

Goedkeuring bestek nr. GVG/ARCW001/96 en het bijbehorende behoefteprogramma voor de architectuurwedstrijd voor het Vlaams Administratief Centrum Hasselt door de Vlaamse regering.

12 november 1996

Wedstrijdreglement opgesteld.

29 november 1996

Aankondiging oproep.

31 januari 1997

Afsluiting eerste fase algemene oproep.

25 maart 1997

Vlaamse regering bekrachtigt de selectie van 9 inschrijvers voor de tweede fase.

15 juli 1997

Vlaamse regering bekrachtigt de beslissing van de jury en roept winnaar uit.

10 december 1997

Tweede beoordeling van de jury, na gerechtelijke uitspraak omdat één inschrijver de procedure heeft aangevochten.

Epiloog

Aan *Coming of Age* ging een onderzoek vooraf naar architectuurwedstrijden in Nederlandstalige architectuurtijdschriften uit de periode 1980–2000. De resonantie van de wedstrijden in de tijdschriften bepaalde mee de selectie van de tien wedstrijden. Het verhaal wordt gereconstrueerd aan de hand van archieven van opdrachtgevers, architecten en middenveldorganisaties en de reguliere pers. Tijdens de zoektocht naar de originele documenten werd duidelijk hoe precair dit materiaal is. Originale maquettes of cruciale documenten zijn vaak vernietigd of zoek. De tentoonstelling is dus ook een pleidooi voor een zorgzame omgang met het erfgoed van wedstrijden.

Coming of Age houdt ons vandaag een kritische spiegel voor. Er zijn onmiskenbaar belangrijke stappen gezet, maar die zijn geenszins een eindpunt. Hoe gaan we verder met de manier waarop de architectuurcultuur in het algemeen en de wedstrijdcultuur in het bijzonder zich ontwikkelden? Wat stond er op het spel en hoe ver staan we nu? Welke betekenis heeft de internationalisering vandaag? Hebben wedstrijden nog steeds een rol te spelen bij grote maatschappelijke omwentelingen? Hoe kunnen we architectuurwedstrijden bespreken, nu ze regelmatig aanleiding geven tot polemiek op sociale media? Hoe kan de betrokkenheid van burgers op een constructieve wijze een plaats vinden in het proces van een architectuurwedstrijd? Kunnen wedstrijden ook inspelen op de verantwoordelijkheid van private ontwikkelaars? Welke kansen zijn er voor jonge ontwerpers vandaag?

De afgelopen twintig jaar is er zowel op maatschappelijk vlak als in het architectuurveld veel veranderd. In de terugblik van de tentoonstelling zit dan ook een uitnodiging tot reflectie over de betekenis van architectuurwedstrijden vandaag.

Coming of Age.
Architectuurwedstrijden
in Vlaanderen en Brussel
27.11.2021 – 17.04.2022

Organisatie en productie
Vlaams Architectuurinstituut
De Singel

Coming of Age is samengesteld door Mathilde Breukink, Sofie De Caigny & Petrus Kemme op basis van onderzoek van de erfgoedmedewerkers van het Vlaams Architectuurinstituut.

Externe klankbordgroep
Maarten Liefoghe, Maarten Van Den Driessche (Vakgroep Architectuur en Stedenbouw van de Universiteit Gent), Catherine Robberechts, Erik Wieërs (Team Vlaams Bouwmeester)

Teksten
Mathilde Breukink, Sofie De Caigny, Petrus Kemme, Dirk Laureys, Tine Post

Scenografie
Eef Boeckx & Bart Macken

Grafische vormgeving
ruttens-wille

Projectcoördinator
Mathilde Breukink

Productieleiding
Nino Goyvaerts

Productie De Singel
Christophe Van Craenenbroeck
Karl Kana

Coördinatie technische productie
Guy Anthoni

Techniek en opbouw
Helix Arts & Technics bvba

Video en montage
Gunter Blokken
Lieven Bulckens

Pers en communicatie
Egon Verleye

Directeur Vlaams Architectuurinstituut
Sofie De Caigny

Eindredactie
Bart Biesbrouck

Met dank aan
Alle bruikleengevers
Sofie Coose, Karel De Baere, Marc Dubois, Arthur Pouille, Maaïke Ryckaert, Katrien Vandermarliere, Christophe Van Gerrewey, Philippe Van Wesenbeek
Team Vlaams Architectuurinstituut

Het Vlaams Architectuurinstituut wordt betaald door de Vlaamse overheid.

Het programma van het Vlaams Architectuurinstituut wordt mogelijk gemaakt door:

Bulo

STONE

MODULAR
LIGHTING –
INSTRUMENTS